

Pirimova Shoxista

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING SO‘Z ERKINLIGI VA AXBOROT OLISH HUQUQLARI

Pirimova Shoksista

Master of Tashkent State University of Law

FREEDOM OF SPEECH AND THE RIGHT TO RECEIVE THE MEDIA

Пиримова Шоксиста

Магистр Ташкентского государственного юридического университета

СВОБОДА СЛОВА И ПРАВО НА ПОЛУЧЕНИЕ СМИ

Ommaviy axborot vositalarining so‘z erkinligi va axborot olish huquqlari

Annotatsiya: Ushbu maqolada ommaviy axborot vositalarining so‘z erkinligi va axborot olish huquqlari haqida fikr yuritilgan bo‘lib, mavzu atroflicha o‘rganilgan va dalillar misolida ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: *Senzura, modda, ijtimoiy taraqqiyot, normativ huquqiy hujjat, demokratik muhit, axborot.*

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining XV bobi, ommaviy axborot vositalariga bag‘ishlangan. Bu bobda faqatgina bitta modda tushunchasida, bir-butun hokimiyatning to‘rtinchi tarmog‘i sifatida o‘rin olishga intilayotgan, sohaning huquqiy maqomiga, qisqa, aniq barcha talablarga to‘liq javob beradigan qoida mustahkamlangan: “Ommaviy axborot vositalari erkindir va qonunga muvofiq ishlaydi. Ular axborotning to‘g‘riligi uchun belgilangan tartibda javobgardirlar. Senzuraga yo‘l qo‘yilmaydi”.

Mazkur me‘yorning Asosiy Qonun darajasida mustahkamlanganligi, birinchidan, fuqarolarning o‘z fikrlarini erkin tarzda matbuotda, radio-televideniya orqali yozma yoki og‘zaki chiqishlarda ifodalash huquqini kafolatlanisa, ikkinchidan, ommaviy axborot vositalariga berilgan benazir ahamiyat, yuksak e‘tibordir. Ushbu

konstitutsiyaviy normada uchta muhim prinsip: ommaviy axborot vositalarining erkinligi, ular faoliyatida qonun ustuvorligi hamda senzura qilishga yo'l qo'ymaslik o'z ifodasini topgan. Ayni vaqtda axborotning haqqoniyligi uchun mas'uliyat yuklanib, yuridik javobgarlik belgilanishi nazarda tutilgan. Bundan ko'zlangan maqsad ommaviy axborot vositalari tomonidan hissiyotga berilish oqibatida nojo'ya axborot tarqatilishining oldini olish, ularga chek qo'yishdir.

Ommaviy axborot vositalari faoliyatini isloh qilish, ularning samarali ishlashiga ko'mak beruvchi mexanizmlarni tartibga soluvchi qonunchilik bazasini yaratish borasida muayyan ishlar qilindi. Shu sababdan, bu muammo O'zbekiston Respublikasining bir qator boshqa qonunlarida ham o'z ifodasini topgan.

Shubhasiz, yaratilgan qonunlar davlat hamda nodavlat shakldagi, televideniya kanallari ishini tashkil qilish, shuningdek, jurnalistlarning professional jihatdan kamol topishiga keng ko'lamda yordam berish, matbuot va ommaviy axborot vositalari erkinligini ta'minlashda, jamiyatda demokratik muhitni qaror toptirishda katta ahamiyatga ega bo'lmoqda.

Demokratik davlatlarda ommaviy axborot vositalari erkinligini, ularning faoliyat ko'rsatishi sharoitlarini ta'minlash bilan birga, bu erkinliklarning suiste'mol qilinishiga yo'l qo'yilmaydi. Birinchi navbatda, ommaviy axborot vositalari va jurnalistlar yuqorida aytib o'tganimizdek, berilayotgan axborotning to'g'riligi uchun javobgardirlar. Ikkinchidan, O'zbekiston Respublikasining mavjud konstitutsiyaviy tuzumini, hududiy yaxlitligini zo'rlik bilan o'zgartirishga da'vat qilish, urush va zo'ravonlikni, shafqatsizlikni, milliy, irqiy va diniy adovatni targ'ib etish, davlat sirini yoki qonun bilan qo'riqlanadigan o'zga sirni oshkor etish, jinoiy javobgarlikka sabab bo'ladigan xatti-harakatlar sodir qilishni targ'ib qilishga ruxsat berilmaydi. Uchinchidan, fuqarolarning sha'ni va qadr-qimmatini tahqirlash, ularning shaxsiy hayotiga aralashish ham taqiqlanadi. Ushbu cheklashlar yana bir marotaba huquqiy davlatda so'z erkinligi, ommaviy axborot vositalari erkinligi istalgan fikr yoki qarash ifoda etilishiga yo'l qo'yilmasligidan, lekin bu cheklashlar kichik va aniq bo'lishidan dalolat beradi. Demokratik huquqiy davlatning mavjud bo'lishi, qo'lga kiritilayotgan muvaffaqiyatlarni asta-sekinlik bilan bo'lsa ham asrab-ardoqlash uchun so'z erkinligi huquqining kichik bir qismini cheklash talab qilinadi. Bu hol yuqorida ko'rib chiqqanimizdek, rivojlangan mamlakatlarda ham mavjud.

Yurtimizda ommaviy axborot vositalarini qo'llab-quvvatlashga, jurnalistlar faoliyatini har tomonlama rag'batlantirishga alohida e'tibor berilmoqda. Shu maqsadda 1997-yilda Ommaviy axborot vositalarini demokratlashtirish va qo'llab-quvvatlash fondi tashkil etilgandi. Jurnalistlar huquqlariga doir qonunlar qatorida O'zbekiston

Respublikasining Jinoyat va Jinoyat-protsessual kodekslari, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeks va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarni keltirish mumkin.

Ularda qonun va huquq nuqtai nazaridan ommaviy axborot vositalaridan qonunga xilof ravishda foydalanish bilan bog'liq jinoiy harakatlar va huquqbuzarliklar uchun aniq javobgarliklar belgilangan, zero, "Inson huquqlarini va asosiy erkinliklarini himoya qilish to'g'risida"gi Yevropa konvensiyasining 10-moddasida aytilganidek "so'z va matbuot erkinligi demokratik jamiyatda milliy xavfsizlik, ijtimoiy osoyishtalik manfaatlari yo'lida, tartibsizliklarning oldini olish, axloqni himoya qilish, boshqa shaxslarning obro'-e'tibori va huquqlarini himoya qilish yoxud odil sudlovni ta'minlash maqsadlarida majburiyat va javobgarlik yuklash imkoniyatini keltirib chiqaradi." Chop etilgan axborotning xolisligi va ishonchliligi prinsipi buzilgan taqdirda, uni buzgan shaxslar javobgarlikka tortiladilar.

Ommaviy axborot vositalari "Davlat sirlarini saqlash to'g'risida"gi Qonun bilan taqiqlangan hamda Vazirlar Mahkamasi tomonidan alohida tasdiqlangan davlat sirlari hisoblangan obyektlar ro'yxatidan tashqari masalalar xususida erkin tarzda xabarlar e'lon qilishi mumkin. Qonunga binoan, davlat tomonidan qo'riqlanadigan va maxsus ro'yxatlar bilan chegaralab qo'yiladigan alohida ahamiyatli, mutlaqo maxfiy va maxfiy harbiy, siyosiy, iqtisodiy, ilmiy texnikaviy va o'zga xil ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasining davlat sirlari hisoblanadi (1-modda).

Ommaviy axborot vositalaridan mavjud konstitutsiyaviy tuzumni, respublika hududiy yaxlitligini zo'rlik bilan o'zgartirishga da'vat qilish, davlat sirini oshkor etish, jinoiy javobgarlikka sabab bo'ladigan boshqa hatti-harakatlarni sodir qilish maqsadida foydalanishga yo'l qo'yilmaydi.

Qonunda yana bir muhim jihat borki, u ham bo'lsa, jurnalist yoki ommaviy axborot vositasi prokuror, tergovchi yoki surishtiruvchining yozma ruxsatisiz dastlabki tergov materiallarini e'lon qilishi, muayyan ish bo'yicha sud qarori chiqmasdan turib yoki sudning hal qiluv qarori yoxud hukmi konuniy kuchga kirmay turib, uning natijalarini tahmin qilishi yoki sudga o'zgacha yo'l bilan ta'sir ko'rsatishi taqiqlanadi.

Mazkur taqiq fuqarolarning aybsizlik prezumsiyasi prinsipi buzilmasligi uchun belgilangandir. Zero, jinoyat sodir etganlikda ayblanayotgan (gumon kilinayotgan) hech bir shaxsning ishi sudda ko'rilib, uning aybi isbotlanmagunicha u aybdor hisoblanmaydi. Shu bois, sud qarori yoki hukmi chiqmaguncha jurnalistlar va ommaviy axborot vositalari ish bo'yicha oldindan xulosa chiqarishlari, shaxsning xatti-harakatlariga baho berishlari joiz emas. Aks holda, shaxsning sha'ni va obro'si asossiz zavol topib qolishi mumkin.

Ommaviy axborot vositalari to'g'risidagi qonun talablarini buzishda aybdor deb topilgan shaxslar belgilangan tartibda javobgar bo'ladilar. Muharrir yoki jurnalist ommaviy axborot vositalarida haqiqatga to'g'ri kelmaydigan materiallarni tarqatganligi uchun, agar ma'lumotlar: rasmiy xabarlardan olingan bo'lsa; axborot agentliklari yoki davlat organlarining matbuot xizmatlari orqali olingan bo'lsa yoxud muallifning oldindan yozib olinmay, to'g'ridan-to'g'ri efirga berilayotgan nutqlarida aytilgan bo'lsa, javobgar bo'lmaydi.

Demokratik jamiyatda ommaviy axborot vositalari "to'rtinchi hokimiyat", deb ta'riflanadi. Bu "hokimiyat"ni ro'yobga chiqarishda jurnalist, uning kasb mahorati, umumiy saviyasi va madaniyati katta rol o'ynaydi. Jurnalistlik faoliyatining davlat darajasida muhofazalanishi, jurnalistning huquq va majburiyatlari tartibga solinishi "to'rtinchi hokimiyat" uchun mustahkam zamindir.

Davlat organlari, jamoat birlashmalari, korxona, muassasa va tashkilotlarning mansabdor shaxslari senzura qilganlik, jurnalistning qonuniy faoliyatiga to'sqinlik qilganlik, uning so'rov va axborot olish huquqini buzganlik, jurnalistga tazyiq o'tkazganlik va faoliyatiga aralashganlik uchun javobgarlikka tortiladilar. Jurnalistning materiallari va texnika vositalarini g'ayriqonuniy ravishda olib qo'yish mumkin emas. Jurnalist sha'ni va qadr-qimmatini haqorat qilish, uning hayoti, sog'lig'i va mol-mulkiga tahdid, zo'ravonlik yoki tajovuz qilish qonunga muvofiq javobgarlikka sabab bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida ommaviy axborot vositalari va jurnalistlarning axborot olish huquqi maxsus qonunlar bilan ham mustahkamlab qo'yilgan. 1997-yil 24-aprelda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining "Axborot olish kafolatlari va erkinligi to'g'risida"gi qonuni bevosita ushbu huquqni amalga oshirish bilan bog'liq masalalarni tartibga solish maqsadida ishlab chiqilgan va qabul qilingan. Ushbu qonun har kimning axborotni erkin va moneliqsiz izlash, olish, tadqiq etish, uzatish hamda tarqatishga doir konstitutsiyaviy huquqini amalga oshirish jarayonida yuzaga keladigan munosbatlarni tartibga soladi.

Davlat organlari, fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari, jamoat birlashmalari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va mansabdor shaxslar har kimga o'zining huquqlari va qonuniy manfaatlariga daxldor bo'lgan qonun hujjatlari bilan, shuningdek, hujjatlar, qarorlar va boshqa materiallar bilan tanishib chiqish imkoniyatini yaratib berishga majburdir. Axborot olish imkoniyati qonun hujjatlarini va tegishli materiallarni e'lon qilish va tarqatish yo'li bilan ta'minlanadi.

Davlat organlari, fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari, jamoat birlashmalari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va mansabdor shaxslar davlat siri yoki qonun bilan qo'riqlanadigan boshqa sirlardan iborat axborotni berishi mumkin emas. Davlat

organlarining, fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlarining, jamoat birlashmalarining, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va mansabdor shaxslarning fuqarolarning axborot olishga doir huquqlarini kamsituvchi xatti-harakatlari yoki harakatsizligi ustidan sudga shikoyat qilinishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.O'zbekiston Respublikasining Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to'g'risidagi qonuni. /Axborot va axborotlashtirishga oid normativ-huquqiy hujjatlar to'plami. –T.: Adolat, 2008. 7.

2.O'zbekiston Respublikasining Ommaviy axborot vositalari to'g'risidagi (yangi tahriri) qonuni. /Axborot va axborotlashtirishga oid normativ-huquqiy hujjatlar to'plami. –T.: Adolat, 2008.

3. To'liqin Eshbekov. Axborot xizmatlari. O'quv qo'llanma. Toshkent-2019.